תשובות קצרות

1. ברכת הנהנין ו'שהחיינו' על ריבת אתרוגים / הרב אהוד אחיטוב

שאלה | יש שנהגו להכין מרקחת מאתרוגים (להלן: 'ריבה') של ארבעת המינים. איזו ברכה מברכים עליה? האם ניתן לברך 'שהחיינו' כשאוכלים אותה בפעם הראשונה? כמו כן, האם נכונה הטענה שאתרוגים המיועדים לארבעת המינים – מרסיסים אותם באופן חריג, ולא כדאי להכין מהם ריבת אתרוגים כי 'חמירא סכנתא מאיסורא'?

תשובה | א. לגבי 'ברכת הנהנין', פירות העץ שדרך לאכלם מבושלים וחתיכות הפרי ניכרות – ברכתם 'בורא פרי העץ'. אך אם הם מרים ביותר שאינם נאכלים אפילו בדוחק וזקוקים לבישול כדי למתק אותם, ברכתם 'שהכול'. למרות זאת אתרוג מבושל – ברכתו 'בורא פרי העץ', אף כשהבישול ממתק אותו, כיוון שהתורה מכנה אותו 'פרי עץ הדר'. אולם ריבת אתרוגים שכבר לא ניכרות בה חתיכות פרי, נחלקו הפוסקים מה ברכתה, ולמעשה הדעה הרווחת היא לברך עליה 'שהכול'.

לעניין ברכת 'שהחיינו', צריך להתייחס משני היבטים. ביחס לאתרוגים שלמים לפני סוכות, יש שסברו שאין לברך 'שהחיינו' על אתרוגים חדשים, שכן האתרוג יכול להישאר על העץ כמה שנים, ולא ניכר שהאתרוג הוא מגידולי השנה החדשה. אולם דעת הרבה פוסקים שניתן לברך 'שהחיינו' על אתרוגים חדשים שנאכלו לפני סוכות, כי האנשים יודעים שמדובר באתרוגים של השנה החדשה, אך זאת בתנאי שאוכלים אותם לפני סוכות. ברם, לאחר סוכות לא ניתן לדעתם לברך עליהם 'שהחיינו', משום שברכת 'שהחיינו' על מצוות נטילת הלולב פטרה גם את ההודאה על הפרי החדש. אכן יש פוסקים הסוברים שניתן לברך 'שהחיינו' גם אחרי סוכות, כיוון שיש שמחה חדשה באכילת האתרוגים, ולדעתם ברכת 'שהחיינו' על מצוות המתחדשות בזמנים מסוימים בשנה (סוכה, ארבעת המינים, שופר וכדו') אינה פוטרת ברכת 'שהחיינו' על הנאת האדם בעת אכילת הפרי החדש. אולם לגבי ריבת אתרוגים קיימת סברה נוספת שלא לברך עליה 'שהחיינו' אחרי סוכות: לאחר שחתכו את האתרוגים ובישלו אותם, שוב לא ניכר בריבה שהאתרוגים הם מהשנה החדשה. לכן **למעשה**, אין לברך 'שהחיינו' על ריבת אתרוגים אחרי סוכות.

בחזרה לעמוד התוכן

ב. אין מניעה מלהכין ריבת אתרוגים בגלל הריסוסים, כיוון שמבירור שעשינו אצל אחד ממגדלי האתרוגים הוותיקים נאמר לנו שכמות הריסוס של האתרוגים אינה גדולה בדרך כלל מאשר אצל פירות אחרים. כמו כן, הריסוס מסתיים בדרך כלל חודש לפני הקטיף, ועוצמתו כבר פגה במשך הזמן. נוסף על כך, ישנו חיטוי טבעי בתהליך הכנת הריבה, משום שצריך לבשל את האתרוגים שלוש פעמים במים להפגת המרירות.

2. האכלת בעל חיים שברשותו לפני הסעודה / הרב אהוד אחיטוב

שאלה | האם חובת האדם להאכיל את בעלי חיים שברשותו קודם שיאכל כוללת את כל סוגי בעלי החיים?

תשובה | בגמרא[1] נאמר שאדם שבירך 'המוציא', ולפני שאכל ביקש מבני ביתו שיכינו את המורסן לשוורים, אין הדבר נחשב כהפסק, כיוון שאסור לו לאכול לפני בהמתו, אזי בקשתו היא צורך אכילתו.[2] וכן פסקו הרמב"ם וה'שלחן ערוך'.[3] את מקור האיסור לאכול לפני שמאכיל לבהמתו מדייקת הגמרא (שם) מהפסוק (דברים יא, טו) שבו נאמר תחילה: 'ונתתי עשב בשדך לבהמתך' ורק אח"כ: 'ואכלת ושבעת'. וכתב מהר"ם מרוטנבורג[4] שזהו איסור תורה, וכן משמע מדברי ה'חיי אדם'.[5] וכן נראה מדעת רבי יעקב עמדין[6] הסובר שזה חלק מאיסור תורה שלא לצער בעלי חיים. לעומת זאת מדברי הרמב"ם[7] משמע שאין זו חובה אלא מידת חסידות, שהרי הוא כתב הנהגה זו כחלק מההנהגות שראוי לאדם מישראל לנהוג ברחמנות. אולם יש הסוברים שזו תקנת חכמים שהטילו על האדם לדאוג לבעלי החיים שברשותו, כפי שהקב"ה דואג לבני האדם,[8] או לדאוג לכל הפחות לבעלי החיים שעושים מלאכה בעבור האדם.[9] אולם אף שניתן לחייב זאת רק כלפי בעלי החיים שברשותו שאינם יכולים לדאוג למזונותיהם בעצמם, כותב רבי יעקב עמדין שמן הראוי להקדים את מנת האוכל היומית לכל בע"ח שברשותו לפני סעודתו מצד מידת הרחמנות, שלעיתים הם מצטערים כשהם מריחים או רואים אוכל אצל אחרים. וכך משתמע גם מדברי הרמב"ם (הל' עבדים פ"ט ה"ח):

> ...מדת חסידות ודרכי חכמה שיהיה אדם רחמן ורודף צדק ולא יכביד עולו על עבדו ולא יצר לו ויאכילהו וישקהו מכל מאכל ומכל משתה, חכמים הראשונים היו נותנין לעבד מכל תבשיל ותבשיל שהיו אוכלין, ומקדימין מזון הבהמות והעבדים לסעודת עצמן... ואין האכזריות והעזות מצויה אלא בעכו"ם עובדי ע"ז אבל זרעו

1. ברכות מ ע"א.
2. עפ"י פני יהושע ברכות מ ע"א.
3. רמב"ם, הל' ברכות פ"א ה"ח; שו"ע, או"ח סי' קסז סעי' ו.
4. שו"ת מהר"ם, דפוס פראג, ח"ד סי' שב.
5. חיי אדם, ח"א כלל מה סי' א.
6. שו"ת שאילת יעב"ץ ח"א סוף סי' יז ועי' ביאור הלכה או"ח סי' קסז ד"ה ומכל מקום לכתחילה.
7. רמב"ם, הל' עבדים פ"ט ה"ח.
8. רבי דוד אבודרהם, הל' ברכות שער א' ד"ה שיעור פרוסה.
9. שו"ת שאילת יעב"ץ, ח"א סי' יז; דברות משה, ב"מ סי' ל ענף ב, הוב"ד בנפש כל חי סי' י הע' ב; ולפעמים האדם ניזון רק בזכות בהמתו, עי' יד אפרים, על שו"ע או"ח סי' קסז.

בחזרה לעמוד התוכן

של אברהם אבינו והם ישראל שהשפיע להם הקדוש ברוך הוא טובת התורה וצוה אותם בחקים ומשפטים צדיקים רחמנים הם על הכל, וכן במדותיו של הקדוש ברוך הוא שצונו להדמות בהם הוא אומר ורחמיו על כל מעשיו...

3. היתר גידול כלבים במקומות יישוב / הרב אהוד אחיטוב

שאלה | כלבים שיש להם בעלים מסתובבים משוחררים ביישוב, והדבר מפחיד חלק מהאנשים, הנשים והילדים, ו'נפשם לשאול הגיעה'. מה ההלכה בנידון?

תשובה | בגמרא (פג ע"א) נאמרו דברים חמורים על גידול כלבים שלא לצורך שמירה:

> רבי אליעזר הגדול אומר: המגדל כלבים כמגדל חזירים. למאי נפקא מינה? למיקם עליה (להעמידו) בארור.

אם מגדל 'כלב רע' יש בכך חומרה נוספת, כלשון הגמרא (ב"ק טו ע"ב): 'המגדל כלב רע בתוך ביתו עובר על הלאו לא תשים דמים בביתך (דברים כב, ח)', שמשמעותו, לדעת חלק מהפוסקים, זה גם בחשש נזק בלבד, ולא רק בחשש סכנת נפשות.[10] מאידך גיסא, נאמר במשנה (בבא קמא פ"ז מ"ז) שמותר לגדל כלבים כשהם קשורים בשלשלת, ובעיר הסמוכה לספר, 'קושרו ביום ומתירו בלילה'. ובתוספתא ובגמרא[11] משתמע שמדובר בכלבים קטנים, או בכלבי ציד שאינם מזיקים.[12] לאור כל המקורות הסותרים הנ"ל כתבו חלק מהפוסקים שאסור לגדל כלבים שאינם קשורים, אפילו אם מדובר בכלבים קטנים.[13] אמנם לדעת כמה ראשונים האיסור הוא רק לגדל 'כלב רע',[14] וכן פסקו הטור וה'שלחן ערוך',[15] אך עדיין קיימת מחלוקת: מהו 'כלב רע' שאסור לגדלו? לדעת רש"י[16] הכוונה לכלב מסוכן, שאין פתרון להשאירו ומצווה להרגו. אולם לדעת הרבה מפרשים, גם כלבים שנובחים – אע"פ שאינם נושכים ואינם מסכנים בני אדם – הם בכלל 'כלב רע', ומותר לגדל אותם רק בתנאי שהם קשורים, שאם לא כן הם עלולים להבהיל נשים וילדים כתוצאה מעצם הנביחה.[17] אמנם לדעות אלו, אם קושרים את ה'כלב רע' פוקע האיסור, שכיוון שאנשים יודעים שהכלבים קשורים, הם כבר לא מפחדים מהם.[18] למרות האמור לעיל, כבר כתב מו"ר הרה"ג יעקב אריאל שליט"א[19] שמנהג ישראל מאז ומעולם

10. עי' ספר החינוך, מצווה תקמז, ובמנחת חינוך שם.
11. תוספתא, ב"ק פ"ח הי"ז; גמ' ב"ק פ ע"א.
12. עפ"י רש"י שם.
13. רמב"ם, הל' נזקי ממון פ"ה ה"ט; אורחות חיים, דין עשרה תנאים; ובעקבותיהם שו"ת שאילת יעב"ץ, ח"א סי' יז; שפת אמת, שבת סג ע"א ד"ה כל המגדל; מהרש"א, שבת חידושי אגדות שם; תורה תמימה, דברים כב, הע' עט בדעת הרמב"ם.
14. תוס', קידושין לד ע"א ד"ה מעקה; סמ"ג, עשה סז; הג' מיימוניות, הל' רוצח פי"א ה"ד אות ג.
15. טור ושו"ע, חו"מ סי' תט סעי' ג.
16. כתובות מא ע"ב, וב"ק טו ע"ב.
17. יש"ש, ב"ק פ"ז אות מה ד"ה ונראה; לבוש, חו"מ סי' תט סעי' ג; שו"ע הרב, חו"מ הל' שמירת הגוף; תורה תמימה, דברים כד, אות ח והע' עט.
18. סמ"ע, חו"מ סי' תט ס"ק ה; חזון יחזקאל, ב"ק פ"ח ה"ה בביאורים ובחידושים.
19. שו"ת באהלה של תורה, ח"ה סי' כה.

בחזרה לעמוד התוכן

היה להימנע מלגדל כלבים לצורך שעשוע, כי אם כלבים באזורי הספר ובתנאי שהם קשורים, כי ראוי הוא לגדל את ילדינו לתורה ולמעשים טובים ולא לגידול כלבים.

4. נטע רבעי באתרוג / הרב יואל פרידמן

שאלה | מה דין אתרוג שבשנת תשע"ז הוא נטע רבעי בוודאות ונקטף בתשע"ח לסוכות? האם חלים עליו דיני נטע רבעי אם לאו? האם חייב בהפרשת מעשר שני או מעשר עני?

תשובה | א. האתרוג הוא פרי מיוחד במינו. הוא 'דר אילנו משנה לשנה'[20] והוא גם 'גדל על כל מים',[21] ולכן יש לו גם דינים מיוחדים, בשונה משאר פירות האילן. בעוד ששנת המעשר נקבעת בפירות האילן לפי החנטה של הפרי (תחילת הגידול)[22] ולפי התאריך ט"ו בשבט, באתרוג השלב הקובע את שנתו הוא הלקיטה (סוף הגידול) כירק והתאריך הקובע הוא גם כן ט"ו בשבט.[23]

ב. לעניין שביעית יש מחלוקת ראשונים: לדעת רוב הראשונים דין אתרוג כדין אילן,[24] ולכן השלב הקובע הוא החנטה, ואילו לדעת הרמב"ם גם החנטה וגם הלקיטה קובעות את שנת האתרוג.[25]

ג. לעניין ערלה, אתרוג נחשב אילן לכל דבר, ולכן תחילת הגידול של הפרי קובעת את שנתו. לדעת רוב הראשונים החנטה קובעת את שנתו, ואילו לדעת הרמב"ם, לפיו בדרך כלל 'עונת המעשר' היא הקובעת, בערלה קובע 'סמדר' או 'בוסר', שהם גם שלבים מקדמיים בגידול הפרי.[26]

ד. פירות רבעי פטורים מתרומות ומעשרות, מפני שהרבעי נחשב ממון גבוה כדין מעשר שני, וזה נלמד מגזרה שווה – 'קודש קודש ממעשר שני'.[27] נמצא שהפטור מתרומות ומעשרות נגזר מן העובדה שנקבע על הפרי דין רבעי (ולא להפך).

ה. דין רבעי תלוי בדין ערלה, וכאשר מסתיים איסור ערלה מתחיל חיוב רבעי, והשלב הקובע לעניין ערלה הוא גם זה הקובע לעניין רבעי. בנד"ד, האתרוג הוא בשנת תשע"ז בשנת רבעי, וזו תסתיים בט"ו בשבט תשע"ח. לכן כל האתרוגים שמגיעים לגודל גדול יותר מזית עד ט"ו בשבט תשע"ח, ייחשבו בכלל רבעי, ואלו שיגיעו לגודל זה לאחר ט"ו

20. סוכה לא ע"ב.
21. קידושין ג ע"א; סוכה שם.
22. ולדעת הרמב"ם, הל' מע"ש פ"א ה"ב, בתרו"מ השלב הקובע הוא עונת המעשר, שהוא קרוב יותר לסוף הגידול.
23. רמב"ם, הל' מע"ש פ"א ה"ה.
24. ראה שבת הארץ עם תוספת שבת, עמ' 401.
25. רמב"ם הל' שמטו"י פ"ד הי"ב; ולדעת הכס"מ לרמב"ם שם, זהו מחמת הספק ולדעת הרדב"ז מדין ודאי; וראה עוד שבת הארץ, שם עמ' 399–401.
26. אף לשיטת הרמב"ם, הל' מע"ש פ"א ה"ב; שם, הל' שמטו"י פ"ד ה"ט, שבכל הדינים השלב הקובע הוא עונת המעשרות, לעניין ערלה השלב הקובע את איסור הפרי הוא מוקדם הרבה יותר: סמדר או בוסר, עי' הערת הרב א"ד רוזנטל, כרם ציון, ערלה הלכות פסוקות פ"ט גידולי ציון הערה ד; הרב י' אריאל, 'מהי חנטה', שו"ת באהלה של תורה ד, עמ' 283–304; ועי' התורה והארץ ה, עמ' 214–215.
27. משנה, פאה פ"ז מ"ו; רמב"ם פ"ט ה"ד.

בחזרה לעמוד התוכן

בשבט יהיו חולין לכל דבר. לאור הנ"ל אותם אתרוגים שנחשבים כרבעי פטורים מתרומות ומעשרות, ואילו אלו שנחשבים חולין חייבים בתרו"מ.

ו. יש לציין שאם האתרוג ניטע בתחילתו בגוש אדמה, ומנו את שנות הערלה מן הנטיעה החדשה בגינה או במטע, אזי בהגיע השנה הרביעית צריך גם לחלל את הרבעי ללא ברכה, וגם להפריש תרומות ומעשרות ללא ברכה, בגלל ספקות שונים.[28]

ז. בכל המקרים דלעיל שבהם חייבים בתרומות ומעשרות, יש להפריש מעשר שני, כי האתרוג נלקט לפני ט"ו בשבט תשע"ח, כמבואר לעיל בסעיף א'.

5. טעות בהטבעת שם בסידורים / הרב אריאל בראלי

שאלה | רכשתי חמישים סידורים לעילוי נשמת חותני. מסרתי אותם לדפוס על מנת שיטביעו עליהם את שמו – 'יוסף חיים בן דוד'. בית הדפוס החזיר לי את הסידורים רק עם השם 'יוסף בן דוד'. מבחינתי אין מה לעשות איתם, ונראה לי שהדפוס חייב לשלם לי את העלות של הסידורים. אציין שהשם 'חיים' נוסף בשלב המחלה, אך חותני התאושש ממנה והקפדנו על השם יוסף חיים.

תשובה | ראשית נציג את הכללים הקשורים למקרה זה: א. אומן שהזיק לחפץ שנמסר לו חייב לשלם, כך נפסק ב'שלחן ערוך' (חו"מ סי' שו סעי' ב):

> נתן לאומנים לתקן, וקלקלו, חייבים לשלם. כיצד, נתן לחרש שידה, תיבה ומגדל, לקבוע בהם מסמר, ושברו, או נתן לו עצים לעשות מהם שידה, תיבה ומגדל, ונשברו אחר שנעשו, משלם לו דמי שידה, תיבה ומגדל.

ב. כאשר לא מדובר על נזק גמור אלא על שינוי מהתכנון המקורי, האומן זכאי לקבל חלק משכרו, וזו לשון ה'שלחן ערוך' (שם סעי' ג):

> נתנו לו לצבעו אדום וצבעו שחור; שחור – וצבעו אדום, נתן עצים לחרש לעשות מהם כסא נאה ועשה כסא רע או ספסל, אם השבח יתר על ההוצאה, נותן בעל הכלי את ההוצאה; ואם ההוצאה יתירה על השבח, נותן לו את השבח בלבד.

באופן זה, אין זכות לבעל הכלי לדרוש את דמי הכלי אלא הוא חייב לקבלו כפי שהוא ולהוסיף תשלום כפי שנפסק. וכך נאמר בהמשך הסימן: 'אמר בעל הכלי: איני רוצה בתקנה זו אלא יתן לי דמי הצמר או דמי העצים, אין שומעין לו'.

28. הלכות הארץ, עמ' 149, סעי' יב-יג.

בחזרה לעמוד התוכן

עתה יש לדון על השמטת השם 'חיים', האם יש לדמות זאת לנזק גמור או לשינוי קל? מחד גיסא, דרך העולם להקפיד בנושא הנצחה, ומקצת השם אינו כלום, ולכן נגרם נזק גמור לסידורים. מאידך גיסא ניתן לומר שהשם 'יוסף' הוא העיקרי והוא כן הונצח, ובכך ישנה תועלת ויש לשלם על כך. מדברי ה'חזון איש' (ב"ב סי' ב ס"ק ג) משתמע שבכל מקרה אם הלקוח מקפיד ואינו מעוניין כלל בשבח, הרי 'ידו על העליונה' ואי אפשר להכריח אותו לקבל את השבח. וזו לשונו:

> העיקר תלוי בניחותא של בעל הבית, אם יש מעשה המוכיח על ניחותא דיינין ליה כעשוי ליטע ואם ניחותא דידיה רק בדיעבד, הוי כאין עשויה ליטע. ואם בעה"ב טוען שאינו נהנה כלל ואין רצונו בזה, והדבר ספק בעיני בית הדין ישבע הסת ויפטר.

לכן למעשה הלקוח לא קיבל את הסחורה שרצה ופטור מתשלום לדפוס על הטבעת השם.[29] מאידך גיסא, השמטת השם 'חיים' אינה נחשבת לנזק גמור משום שבסופו של דבר השם העיקרי מופיע על הסידורים, ואף שישנה הקפדה מצד בעל הסידורים, הרי מכלל ספק לא יצאנו, והדין הוא 'המוציא מחברו עליו הראיה'. לסיכום, בעל הדפוס אינו נחשב למזיק ולכן פטור מתשלום, וכן בעל הסידורים לא משלם על העבודה כי מצידו אין בכך תועלת.

6. הסכם בין שכנים / הרב אריאל בראלי

שאלה | אני מגשר מוסמך, וברצוני להבין: האם להלכה ישנה דרישה מיוחדת בדבר כתיבת הסכם בין שכנים?

תשובה | על מנת שלהסכם יהיה תוקף הלכתי, יש לעשות מעשה קניין והוא בלבד מחייב, בשונה מהחוק הישראלי אשר מגדיר את הסכמת הצדדים אפילו בעל פה ככריתת חוזה.[30] וכך נפסק ב'שלחן ערוך' (חו"מ סי' קפט סעי' א):

> אין המקח נגמר בדברים, שהאומר לחברו: היאך אתה נותן לי חפץ זה, ואמר ליה: בכך וכך, ונתרצו שניהם ופסקו הדמים, יכולים לחזור שניהם, אפילו היה הדבר בפני עדים ואמרו להם: הוו עלינו עדים שמכר זה ושלקח זה, הרי זה אינו כלום עד שיגמר המקח, כל דבר ודבר כראוי לו, קרקע לפי קניינו, ובעלי חיים לפי קניינם, ומטלטלים לפי קניינם, ולאחר שנגמר המקח, כל אחד לפי קניינו, אין שום אחד מהם יכול לחזור בו, אפילו לא היו עדים בדבר.

חתימת ידו של אדם על שטר שקולה כמעשה קניין, ולכן באופן בסיסי הסכם בין שכנים מחייב על פי ההלכה.[31] אולם ישנה מגבלה הלכתית לעגן בקניין דבר שאינו ממשי, אלא

---

29. במקרה שהסידורים סופקו על ידי בעל הדפוס, הרי המזמין פטור מלשלם עליהם היות שמצידו השמטת השם 'חיים' משמעותית ולכן אינו חפץ בסידורים כלל.
30. חוק החוזים (חלק כללי), התשל"ג – 1973, סעיף 5, הקיבול יהיה בהודעת הניצע שנמסרה למציע והמעידה על גמירת דעתו של הניצע להתקשר עם המציע בחוזה לפי ההצעה.
31. שו"ע, חו"מ סי' קצא סעי' א: בשטר כיצד, כתב לו על הנייר או על החרס או על העלה, שדי נתונה לך

בחזרה לעמוד התוכן

רק להעביר חפצים או התחייבויות ממוניות בין אדם לחברו. לפיכך אי אפשר לחייב אדם לעשות מעשה או להימנע ממעשה באמצעות קניין. זה הוא 'קנין דברים' שאינו תקף.[32] משום כך, אם ההסכם כולל **התחייבויות לפעולות** או **למניעת מעשים**, הרי אין לו תוקף הלכתי.[33] הדרך להתגבר על זה היא לכתוב שאם אחד הצדדים יעשה פעולה מסוימת או לחלופין לא יעשה פעולה מסוימת, הרי הוא יחויב בקנס. ממילא אין התחייבות לעשות מעשה אלא לשלם כסף אם ההסכם יופר. יש לציין שעל מנת לפתור בעיה של 'אסמכתא', יש לכתוב במפורש שחיוב הקנס תקף כבר מאותו רגע. למשל אם הצדדים רוצים לעגן בהסכם ששכן אחד לא יפעיל את מכונת הכביסה בשעות המאוחרות של הלילה, יש לכתוב באופן הבא: פלוני מתחייב לשכנו מעכשיו לשלם 1000 ₪ אם מכונת הכביסה שלו תפעל בשעות המאוחרות של הלילה.[34]

סיכום

קניין נותן תוקף להסכמת הצדדים, וחתימה על שטר שקולה כמעשה קניין. הסכם זה תקף רק כלפי התחייבויות כספיות או העברת נכסים ולא על מעשים או אי-עשיית מעשים.[35] אולם ניתן לעגן בחוזה קנס בגין אי-עשייה של מעשים מוגדרים.

7. תשלום דמי תיווך / הרב אריאל בראלי

שאלה | חיפשתי בדחיפות דירה להשכרה ופניתי למכר שהוא מתווך. הסכמתי לשלם דמי התיווך, אך לא חתמנו על חוזה, משום שהמתווך לא עובד בחול המועד. הוא סיפר על דירה מתאימה ואף נכנס לפרטי ההצעה, וקיבל הסכמה עקרונית שלי לחתימת חוזה אך לא מסר את מספר הטלפון של בעל הדירה. בינתיים התקשר חבר, ובלא לדעת על המתווך מסר לי את מספר הטלפון של בעל הדירה. התקשרתי אליו ישירות וחתמנו על חוזה שכירות הדירה. האם אני חייב לשלם למתווך?

תשובה | מקרה זה תלוי בטענות הצדדים, לכן יש לפנות לבית דין לממונות.
התשובה מתייחסת רק לעקרונות ההלכתיים העולים משאלה זו. על פי הדין אין צורך בחתימה על חוזה בין לקוח למתווך. התחלת עבודה של פועל או קבלן נותנת תוקף לדברים שסוכמו בעל פה,[36] ואף אם לא פירטו את המחיר, הרי השכר יהיה כפי המקובל

שדי מכורה לך, כיון שהגיע השטר לידו קנה, אע"פ שאין שם עדים כלל.

32. בבא בתרא ג ע"א.
33. החיסרון של קניין דברים הינו עקרוני, דהיינו קניין אינו חל על פעולות, ממילא לא יועיל בכך קניין סיטומתא, פד"ר ד, 279.
34. את הבעיה של אסמכתא יש לפתור בדרך של התחייבות בקניין בפני בית דין חשוב. שו"ע, חו"מ סי' רז סעי' יד.
35. נדל"ן ולא מטלטלים, שו"ע, חו"מ סי' קצא סעי' א.
36. שו"ע, חו"מ סי' שלג סעי' א.

בחזרה לעמוד התוכן

באותו התחום. מנגד, על פי חוק החוזים[37] נדרש חוזה חתום בין המתווך ללקוח. יש לדון: האם לקבל את החוק כאשר הוא שונה מדין תורה? לכאורה הדבר שנוי במחלוקת. דעת הש"ך היא כי 'דינא דמלכותא' אינו מחייב כאשר הוא סותר את דין התורה,[38] והרמ"א חולק וסובר ש'דינא דמלכותא' נוהג אף בניגוד לדין. אולם נראה שגם לפי הרמ"א אין להסתמך במקרה הזה על החוק, משום שלדעתו יש להתחשב בנוהג הקיים.[39] דהיינו, אם הציבור לא נוהג בהתאם לחוק, הוא אינו מחייב. בפועל, רבים הם המקרים אשר בהם מתווך המכיר את הלקוח אינו מחתים אותו וסומך עליו שישלם,[40] לכן יש להתעלם מהחוק ולתת תוקף להסכם תיווך אף ללא חתימה, כפי שמורה ההלכה.[41]
באשר לעובדה שקיבלת את מספר הטלפון מאדם אחר, נראה שאין בכך לפטור מחובת התשלום, היות שהמתווך הכין את העסקה והביא אותה לכלל גימור,[42] ואף שנחתמה בלעדיו, הרי ההסכם היה לפי אותם תנאים שהשיג המתווך.[43]

8. גניבת תכשיט בחנות / הרב אוריאל פרץ

שאלה | אישה נכנסה עם בעלה לחנות תכשיטים, ואחר לבטים בחרה שרשרת זהב שמחירה היה נקוב בצידה, וביקשה מבעלה שיוציא את השרשרת ממקומה למדידה. בינתיים ראתה שרשרת אחרת וביקשה שיחזיר את שרשרת הזהב למקומה. באותו רגע נכנס רעול פנים, חטף מידי הבעל את שרשרת הזהב וברח. השאלה היא אם בני הזוג צריכים לשלם בעבור השרשרת.

תשובה | נאמר בגמרא[44] שאדם הנוטל כלי מהאומן ע"מ לבדוק את טיבו ונאנס בידו –

37. סעיף 9 (א) - מתווך במקרקעין לא יהא זכאי לדמי תיווך, אלא אם כן חתם הלקוח על הזמנה בכתב לביצוע פעולת תיווך במקרקעין.
38. שו"ע, חו"מ סי' עג ס"ק לט.
39. הרב ליאור כתב על חוק שאינו מיושם בפועל והציבור לא מקיים אותו שהוא אינו מחייב, ר' 'מעשה רשת' לרב ניר אביב, עמ' 92, הערה צד. נראה שדבריו מכוונים לאומדנא שהובאה בשם הרשב"ם בבא בתרא מ ע"א, הקובעת כי בסיס התוקף של 'דינא דמלכותא דינא' הוא קבלת הציבור את דין המלך. עיקרון דומה אנו מוצאים בנוגע לגזרות חכמים – גזרה שלא פשטה בכל ישראל אינה תקפה, עבודה זרה לח ע"א.
40. במקרה המדובר, ההסכם לא נחתם מטעם איסור כתיבה בחול המועד.
41. מסתבר שגם בית משפט היה מתחשב בכך שהצדדים מודים שרק מפני קדושת חול המועד לא הייתה חתימה.
42. הערת עורך: י"פ. ראה אמונת עתיך 102 (תשע"ד), עמ' 32, תשובה 17.
43. יש לחלק בין חיוב זה לדברי רמ"א, חו"מ סי' קפה סעי' א לגבי שכר חלקי למתווך שרק התחיל.
44. בבא מציעא פח ע"א.

בחזרה לעמוד התוכן

חייב, והיא מסייגת שזה בתנאי ד'קיצי דמי'. מסביר הרשב"א[45] שטעם החיוב הוא שהחפץ נחשב כשל הלוקח שמעתה רק הוא יכול לחזור בו ולא המוכר שדעתו להקנות לכל מי שירצה לקנות. בהסבר המושג 'קיצי דמי' נחלקו הראשונים. הרשב"ם[46] ביאר שאלו כלים קטנים שידוע שנמכרים בסכום מסוים (אף שהמוכר עצמו לא נקב במחיר), ואילו הרשב"א הסביר שהכוונה היא שהמוכר קצץ את מחירו, וכן נראה מלשון הרמב"ם.[47] עוד נחלקו הראשונים מהי המטרה של המגביה על מנת שיתחייב באונס. הרמב"ם[48] סובר שיהיה חיוב רק אם יגביה על מנת לקנות את החפץ,[49] אך הטור[50] כותב שמתחייב אף במגביה בלא כוונת קניין. תנאי נוסף המובא בגמרא[51] לחיוב באונס הוא שמדובר ב'זבינא חריפא', ומבואר ברמב"ם[52] שהכוונה היא שהחפץ יהיה חביב על הקונה, ולא שהמוכר רוצה להיפטר ממנו. ה'שלחן ערוך'[53] פסק כדעת הרמב"ם שאדם שיגביה חפץ על מנת לקנותו, אם דמיו קצובים הוא מתחייב באונס. לאור זאת כאשר השרשרת הייתה ביד הבעל הוא היה חייב אף באונס, וכל שכן אם נגנבה. אלא שצריך לבחון את הדברים מזווית נוספת, והיא האם הגדרה זו משתנה אחר שהחליטו להחזיר את השרשרת למקומה.

הגמרא[54] דנה באדם שלקח כלים מאומן ע"מ לתת לבית חמיו והתנה איתו שאם יקבלו אותם ממנו הוא ישלם לו את כל שוויים, ואם לא יקבלו ממנו הוא ישלם לו סכום ששווה למה שעתה מעריכים אותו יותר על כך שרצה להביא כלים. נאמר שם שאם הכלים נאנסו בהלוך הוא חייב לשלם, אך אם נאנסו בחזרה הוא פטור, ויהיה חייב כנושא שכר. הראשונים נחלקו אם יש להשוות את דין האדם בחזרתו לדין אדם הרוצה להחזיר את החפץ במקרה הקודם. הטור[55] אכן השווה בין המקרים, ובשניהם הוא מחייב כשומר שכר. אולם הרמ"ה הבחין ביניהם וכתב שהנוטל כלי לקנותו והתחרט, יהיה לו דין של 'שומר חינם', ולדעת רשב"ם הוא עדיין יהיה חייב באונס.

ה'שלחן ערוך'[56] כתב שבמקרה שאדם התחרט יש מחלוקת, שכן יש אומרים שהוא מוגדר כ'שומר שכר' ויש אומרים שהוא מוגדר כ'שומר חינם'. הסמ"ע[57] תמה מדוע השמיטו את דעת הרשב"ם. מבואר אם כן מדברי ה'שלחן ערוך' שסובר שיש להגדירו

45. רשב"א, ב"מ שם, ד"ה גופא.
46. רשב"ם, ב"מ??? שם, ד"ה והני מילי.
47. רמב"ם, הל' מכירה פ"ד הי"ד.
48. שם.
49. הגר"א, לשו"ע שם ס"ק כט מסביר שכוונתו היא שרוצה לקנות אם ייטב בעיניו.
50. טור, חו"מ סי' ר.
51. נדרים לא ע"א.
52. שם.
53. שו"ע חו"מ סי' ר סעי' יא.
54. נדרים לא ע"א.
55. המחלוקת מובאת בתמצית בב"י.
56. שם.
57. סמ"ע, לטור שם ס"ק לא.

בחזרה לעמוד התוכן

כ'שומר חינם', ולכן הביא דעה זו אחרונה (י"א בתרא),[58] וגם אם ישנו ספק,[59] עדיין לא ניתן להוציא ממון.

סיכום

הזוג פטור מלשלם למוכר על השרשרת.

9. על מי מוטלת חובת תיקון הקיר החיצוני של בניין משותף / משפטי ארץ

שאלה | יש באחריותי דירה בבניין מגורים בירושלים. הבניין ישן, כמה מאבני הציפוי החיצוניות נפלו, וכמה אחרות רופפות ועלולות ליפול. הדבר כמובן מסכן את בעל החצר שמתחת. השאלה היא מי אחראי לתקן את הדבר – הדייר שאבני הציפוי מצפות את הקיר החיצוני של ביתו, או שזו אחריות משותפת של כל הדיירים? נאמר לי שלפי החוק החובה מוטלת על כל הדיירים. האם החוק מחייב כ'דינא דמלכותא דינא'? האם הוא 'מנהג מדינה'? הרי לא תמיד אנחנו אומרים שהחוק יוצר מנהג! חשוב לציין שכל הדיירים בבניין חרדים.

תשובה | חובת התיקון מוטלת על כל דיירי הבניין, ואין זה קשור לשאלה אם החוק מחייב כ'דינא דמלכותא דינא' או כמנהג אלא מסיבה אחרת. מבחינה ממונית, הקיר החיצוני הוא רכוש משותף השייך לכל הדיירים, כיוון שהקבלן שבנה את הבניין מכר את הדירה לפי הגדרות החוק, וכך רשם אותה בטאבו. בסעיף 52 ל'חוק המקרקעין' מוגדר הרכוש המשותף כך:

> כל חלקי הבית המשותף חוץ מן החלקים הרשומים כדירות, ולרבות הקרקע, הגגות, **הקירות החיצוניים**, המסד, חדרי המדרגות, מעליות, מקלטים, וכן מיתקני הסקה או מים וכיוצא באלה המיועדים לשמש את כל בעלי הדירות או מרביתם אפילו הם בתחומי דירה מסוימת.

ובסעיף 55 (א) מוגדר חלקו של כל דייר ברכוש המשותף: 'לכל דירה בבית משותף צמוד חלק בלתי מסוים ברכוש המשותף של אותו בית משותף'. מאחר שכך הוגדרה הבעלות מראש, זו גם ההגדרה לפי דין תורה. בספר 'משפטי שכנים'[60] מוסבר שהסיבה לכך היא שהקרקע שהבניין עומד עליה היא קרקע משותפת לכל הדיירים, ולפיכך צריך כל דייר

58. עי' ביד מלאכי, כללי השו"ע והרמ"א אות יג; אליה רבה, או"ח סי' תריב ס"ק א.
59. עי' בשו"ת גינת ורדים, חו"מ כלל א סי' ב; ב"ח, או"ח סי' כז סעי' ב.
60. ס' משפטי שכנים, עמ' יב.

בחזרה לעמוד התוכן

להשתתף בכל הצרכים הדרושים להחזקת הרכוש המשותף שגם הוא משתמש בהם, ואינו יכול להיפרד מהשותפות ברכוש בלא הסכמת שאר השותפים.[61]

10. משמעותו של צו ירושה לפי ההלכה / משפטי ארץ

שאלה | בין שני צאצאים הוסכם כיצד לחלק את הירושה: האחד ייקח את הדירה, והאחר את הכסף שבחשבונות הבנק. התהליך החוקי למתן צו ירושה נמשך זמן, ובזמן הזה לא ניתן לשנות בעלות על הדירה וגם לא ניתן למשוך כסף מחשבון הבנק. מה דין ההכנסות הנובעות מהשכרת הדירה בזמן הביניים מרגע ההסכמה ועד מתן צו ירושה על ידי בית הדין או בית המשפט? האם הרכוש נחשב כאילו כבר חולק, או שעד מתן הצו נחשב שלא חולק ולכן דמי השכירות יתחלקו גם הם?

תשובה | יורשים נחשבים כשותפים בנכסי הירושה משעת הפטירה ועד חלוקת הירושה.[62] חלוקת הירושה נעשית כחלוקת שותפות כמעט לכל דבר ועניין, ויש צורך במעשה קניין, כדי שההסכם בין היורשים יהיה מחייב ותקף.[63] לכן אם ההסכם במקרה זה נעשה על פי גדרי ההלכה ובקניין מועיל, אזי זכה יורש הדירה בחלקו ושכר הדירה שלו. אך אם הוסכם רק בע"פ, אזי אין כאן חלוקה תקפה, היורשים עדיין שותפים ושכר הדירה שייך לשניהם. לצו הירושה וכל ההליכים הכרוכים בו אין משמעות הלכתית לעניין חלוקת הנכסים ותקפות החלוקה לפי דין תורה. זאת ועוד, גם לפי חוקי המדינה, מדובר אך ורק בצו הצהרתי שמכריז על שמות היורשים ועל חלקיהם היחסיים בעיזבון לפי חוק הירושה, ואינו נוגע כלל לשאלת חלוקת נכסי העיזבון. סעיף 110 לחוק הירושה קובע כי נכסי העיזבון יחולקו בין יורשים על פי הסכם ביניהם או על פי צו בית משפט, משמע שדי בהסכם ומכאן שלצו אין אמירה באשר לבעלות.

11. האם יש חובה לעשות חוזה עבודה בכתב / משפטי ארץ

שאלה | האם יש חיוב מצד הדין לעובד ולמעסיק לערוך ביניהם חוזה עבודה, כמו בהלוואה, או שמא אפשר שיהיה ביניהם סיכום בעל פה בלבד?

תשובה | ראשית מומלץ מאוד להסדיר כל חוזה עבודה בכתב לפני תחילת העבודה. דבר זה עשוי למנוע אי נעימות גדולה בעתיד ודיונים בבתי דין.

א. הנימוקים לחובה להלוות בעדים

בבבא מציעא (עה ע"ב) מבואר האיסור להלוות ללא עדים:

61. שו"ע חו"מ סי' קעו סעי' טו; ועי' עוד בספר פתחי חושן, ח"ז הל' שותפים פ"ד הערה ט, שאין לפתוח חלון בקיר המשותף בשל העובדה שהקיר שייך לכל השכנים.
62. רמב"ם, הל' נחלות פ"ט ה"א.
63. נתיבות המשפט, סי' קעו ס"ק מ; ועי' פתחי חושן, הל' שותפים פ"ג סעי' ל.

בחזרה לעמוד התוכן

אמר רב יהודה אמר רב: כל מי שיש לו מעות, ומלוה אותן שלא בעדים – עובר משום ולפני עור לא תתן מכשל, וריש לקיש אמר: גורם קללה לעצמו, שנאמר תאלמנה שפתי שקר הדוברות על צדיק עתק.

רש"י ביאר: 'שעולה על רוחו של לוה לכפור'. מדבריו משמע שישנו חשש שהלווה יכפור במזיד, וכיוון שכן המלווה יעבור על 'לפני עיוור'. בספר 'נתיבות המשפט'[64] הוסיף על דברי רש"י שישנו חשש שהלווה ישכח, ומשמע מכאן שהחשש אינו רק ממזיד אלא גם משוגג. הקללה שגורם המלווה לעצמו מבוארת ברש"י: 'כשתובעו וזה כופר הכל, מקללין אותו ואומרין שהוא דובר על צדיק עתק'. כלומר הסובבים את המלווה אומרים עליו שהוא רשע שתובע דבר שאין לו, ולכן יבואו לקלל אותו.

ב'שלחן ערוך' (חו"מ סי' ע סעי' א) נפסק :

אסור להלוות בלא עדים, ואפילו לתלמיד חכם, אלא אם כן הלוהו על המשכון. והמלוה בשטר משובח יותר. וכל המלוה בלא עדים, עובר משום לפני עור לא תתן מכשול (ויקרא יט, יד), וגורם קללה לעצמו.

אמנם הריטב"א[65] כתב שכל האיסור להלוות ללא עדים הוא משום מידת חסידות, ולא מעיקר הדין.

ב. הלוואה ללא עדים בזמן הזה

'ערוך השלחן'[66] כתב שלא נזהרים באיסור הלוואה ללא עדים בזמננו, והסביר ששני הצדדים מכירים זה את זה ואין חשש שישכחו או יכפרו בחיוב:

ומה שאין נזהרים עתה בזה ולוים זה מזה גמ"ח בלא עדים ובלא שטר משום דמכירין זה את זה ונאמנין זה לזה ויודע המלוה שלא ישכח ולא יכפור לו.

טעם זה צריך עיון לפי שקשה להבין כיצד יכול להיות בטוח שחברו לא ישכח. בשו"ת 'פרי יצחק'[67] ביאר באופן אחר מדוע בימינו לא נזהרים באיסור זה, וסיים שמכל מקום גם בימינו גורם קללה לעצמו אם מלווה ללא עדים, והרוצה לזכות לברכה יקפיד על כך.[68]

ג. הסכם עבודה ללא עדים או חוזה

מסתבר שמה שאסרו חז"ל במפורש נאסר, ודברים שלא אסרו במפורש – לא נאסר. כמו כן, החשש מ'לפני עיוור' רחוק יותר מהלוואה ללא עדים. מרגע קבלת הכסף, הלווה ללא עדים נמצא ב'סכנת' הכחשה, וכמו שרש"י מדגיש 'עולה על ליבו לכפור'. בחוזה עבודה לא ניתן דבר מיד ליד באותו הרגע ומחכים שהעבודה תבוצע, ומסתבר שבאופן זה, כשהחשש מעברה רחוק יותר, אין איסור. למרות זאת, הטעם של גורם קללה לעצמו יכול

64. נתיבות המשפט, שם ס"ק א.
65. מגילה כח ע"ב.
66. ערוך השלחן, חו"מ סי' ע סעי' א.
67. שו"ת פרי יצחק, ח"א סי' מח.
68. עי' עוד בעניין זה בשו"ת יביע אומר, חו"מ ח"ב סי' א; ספר 'פתחי חושן', הל' הלוואה פ"א סעי' ו הערה כ.

בחזרה לעמוד התוכן

להיות גם בחוזה עבודה, ולכן עצה טובה לכתוב חוזה בין עובד למעביד ולתעד את כל תנאי העבודה בכתב (אפילו בדואר אלקטרוני).

12. השבת אבדה / משפטי ארץ

שאלה | במסע פסח מצא הבן שלי בוקסה מתחת לאחד האוטובוסים בזמן העלייה אליהם. הוא הרים אותה ושאל את מי שהיה באזור אם יש לו מושג למי היא שייכת, ואף אחד לא ידע. הוא שלח דואר אלקטרוני להנהלה של בני עקיבא וביקש שאם מישהו דיווח על אבדה כזאת שייצור איתו קשר, ועד עכשיו לא הגיעה תשובה. האם מותר לו לקחת את הבוקסה לעצמו בגלל ייאוש בעלים?

תשובה | חפץ שנמצא ולא ידוע שבעליו התייאשו ממנו לפני רגע המציאה, אם יש לו סימן חייב להכריז, ואם אין לו סימן צריך להשאירו אצלו עד שיבוא אליהו.[69] אם לא ניתן בכלל למצוא את הבעלים, צריך להניח את החפץ בצד[70] או להשתמש בו ולרשום בצד את האבדה וסימניה, ושחייבים כך וכך ממון למאבד מסוים.[71] הפוסקים דנו בשאלה אם לחוק השבת אבדה[72] יש תוקף לפי דין תורה. לפי החוק על מוצא האבדה להודיע למשטרה, אלא אם מדובר באבדה ללא ערך כספי של ממש. לאחר ארבעה חודשים, אם איש לא דרש את האבדה, המשטרה מחזירה את האבדה למוצא. לדעת הרב חיים דוד הלוי זצ"ל[73] חובה להביא כל אבדה למשטרה, בין יש בה סימן ובין אין בה סימן, וזו מצוות השבת אבדה בימינו. אך יש אומרים כי אין לעשות כן כיוון שהמשטרה משיבה אבדות לאנשים שלא ע"פ דיני תורה, ואם כבר המוצא הביא למשטרה, עליו לרשום בצד את פרטי האבדה כדי שאם יימצא המאבד האמיתי, והמשטרה כבר מסרה את האבדה לאחרים, יוכל המוצא להשיב לו את השווי של האבדה. בספר 'פתחי חושן'[74] כתב להודיע למשטרה כחלק מדרכי הכרזת אבדה. נראה שבמקרה שלך הסיכוי היחיד למצוא את המאבד הוא ע"י המשטרה או חברת האוטובוסים, וכל הפוסקים יסכימו שכך כדאי לעשות. על כן כדאי לפנות אל המשטרה למחלקת מציאות ולהודיע על המציאה (אם היא בעלת ערך). אם המשטרה לא תבקש להביא את המציאה למחסניה אלא תרשום את הפרטים של המקום והזמן ואם יפנה אליה מאבד, המשטרה תפנה אותו אליכם, עדיף לעשות כך.

69. שו"ע, חו"מ סי' רסב סעי' ג-ד.
70. שו"ע, חו"מ סי' רסז סעי' כה.
71. שו"ת אגרות משה, חו"מ ח"ב סי' מה.
72. חוק השבת אבדה (תשל"ג) סעיף 2 (א).
73. שו"ת עשה לך רב, ח"ב סי' סו.
74. פתחי חושן, הל' אבדה פ"ב הערה נג.

בחזרה לעמוד התוכן

13. הורדת תוכנת וידאו ללא כוונה לקנות / משפטי ארץ

שאלה | ברצוני להוריד תוכנת וידאו שניתנת להורדה חינם לשלושים יום ניסיון. אין בדעתי לרכוש את התוכנה, אלא רק להשתמש בה בזמן זה. האם מותר לעשות זאת ללא חשש גזל או הונאת דברים? מה הדין במקרה שבו הבעלים מתיר להשתמש בתכנים מסוימים רק למטרות פרטיות ולא למטרות מסחריות? הדבר מצוי בתוכנות שליטה מרחוק שמותרות בשימוש אישי בלבד ולא מסחרי, האם מותר לעבור על התנאי ולהשתמש בשימוש מסחרי?

תשובה | א. איסור גזל

אם בעל התוכנה נותן רשות להורידה ללא תשלום, אין בזה איסור גזל, גם אם ברור שלא תקנה, כיוון שההורדה נעשתה בהסכמתו. אם בעל התוכנה מגביל את ההורדה לשימוש פרטי ולא מסחרי, נחלקו הפוסקים אם יש איסור גזל. היו פוסקים שטענו כי תוכנה אינה 'ממון' במובן הרגיל, אלא מידע הנשמר בשרת וירטואלי, וכל מי שמוריד אותו מעתיק את המידע אל המחשב שלו. והיו פוסקים שאסרו, ובמיוחד כשההעתקה פוגעת ביוצר מבחינה ממונית.[75] נוסף על כך, אדם המניח את ממונו ביודעין במקום שברור שיש סיכוי סביר שיאבד או יינזק, אין כל חיוב לדאוג להשבת הממון אליו, כיוון שזו 'אבדה מדעת'.[76] אם כן, כיוון שהיוצר עצמו העלה את התוכנה למרשתת ואפשר לכל אדם להורידה, היא נחשבת כאבידה מדעת. אך נראה שהמנהג היום הוא להקפיד על זכויות יוצרים, וכן הוא 'דינא דמלכותא', ולכן נראה שיש לאסור כמנהג המדינה.

ב. אונאת דברים

במסכת בבא מציעא[77] נאמר בגמרא:

> כשם שאונאה במקח וממכר כך אונאה בדברים. לא יאמר לו בכמה חפץ זה והוא אינו רוצה ליקח וכו'.

וכן פסק 'שלחן ערוך'.[78] אבל במקרה שלנו אין בכך אונאה מכמה סיבות. המאירי נימק את הדין:

> לא יאמר לו בכמה חפץ זה והוא אינו רוצה ליקח, שהרי מתוך שהוא בוש לומר שאינו רוצה ליקח משפיל לו מקחו לומר שאינו שוה כל כך ואחרים שומעים ונמצא גורם לו פסידא. ואפילו לא היה אדם שם מ"מ הוא מטריחו ומצערו שחשב למכור ולא מכר.

כלומר מדובר באדם שבאמת גורם למוכר לחשוב שרוצה לקנות, ועל ידי כך מוזיל את המקח כשמתמקח איתו על המחיר או מצערו בתקוות שווא. בנידון שלנו ברור שמראש ידוע שהתוכנה ניתנת לתקופת ניסיון ואינו מצפה שהקונה בהכרח ירכשנה. מלבד זאת,

75. עי' תחומין ו עמ' 169, ביאור הדעות השונות.
76. בבא מציעא כה ע"ב; שו"ע, חו"מ סי' רסד סעי' ד.
77. ב"מ נח ע"ב.
78. שו"ע, חו"מ סי' רכח סעי' ד.

בחזרה לעמוד התוכן

ישנם מקרים שבהם אע"פ שאדם מוריד תוכנה שאין בכוונתו לרכוש בכסף, הוא משתכנע אח"כ שהיא אכן שווה את הסכום הנדרש בעבורה, ולכן המוכר מעוניין שכל מי שצריך יוריד את התוכנה וישתמש בה.

14. הסתכלות בתמונות פייסבוק של אחר / הרב איתן קופיאצקי

שאלה | האם מותר ל'חבר פייסבוק' להראות תמונות למישהו שאינו מורשה לראות אותן? לדוגמה, האם ראובן יכול להזמין את שמעון להסתכל במחשב שלו ולראות את התמונות ש'חברו' לוי שיתף עימו בפייסבוק?

פייסבוק כתמונה על קיר בבית פרטי

ה'שלחן ערוך'[79] פוסק שאדם יכול 'לוותר' על זכותו לפרטיות, גם ברשות היחיד, כגון מקרה שהוא אפשר לחברו לפתוח חלון שפונה לחצרו. הרמ"א מציין עם זאת שאסור לבעל החלון להסתכל בצורה מוגזמת, מפני שיש בכך 'היזק ראיה'.

פייסבוק כאלבום תמונות

אדם המעיין בתמונות של אדם אחר עובר על איסור של 'מגלה סוד', שהרי רואה דברים שלכאורה לא ידע מהם. כפי שמסביר ומבאר הרב אושינסקי,[80] שנאמר 'הולך רכיל מגלה סוד' (משלי יא, יג), שפירושו: 'המגלה סוד חברו, הרי הוא הולך רכיל',[81] ורכילות הרי היא איסור מפורש בתורה (ויקרא יט, טז): 'לא תלך רכיל בעמך', ואליו כרוכים כל איסורי לשון הרע ורכילות שמנה ה'חפץ חיים'.

אלא שהפוסקים נחלקו אם אדם בעלים על דמותו, ויכול למנוע מאחרים לצלם אותו בלא רשותו. בשו"ת 'שלמת חיים'[82] נכתב שאין לאדם בעלות על דמותו, כי לא נלקח ממנו דבר. לדבריו מותר לצלם אדם גם בלא הסכמתו, ואף לעשות בכך שימוש מסחרי. לעומתו ב'משנה הלכות'[83] חלק על דבריו ואסר לצלם ללא בקשת רשות. בעקבות דברים אלו מבאר הרב אריאל בראלי[84] שבמקומות ציבוריים לכל הדעות מותר לצלם אף בלא רשות המצולם, כיוון שהמגיע למקום ציבורי מודע שהוא חשוף, ונחשב הדבר כוויתור ומחילה על זכותו לפרטיות. אך בנוגע לפרסום של התמונה, אי אפשר לומר שכל מי שנמצא במקום ציבורי מוכן שיפרסמו את תמונתו. פרסום כזה נאסר מטעם איסור

79. שו"ע, חו"מ סי' קנד סעי' ז.
80. תחומין כו, 'אבחון גרפולוגי – היבטים הלכתיים', עמ' 277.
81. מצודת דוד, משלי יא, יג.
82. שו"ת שלמת חיים, סי' תשעג.
83. משנה הלכות, ח"ז סי' קיד.
84. אמונת עתיך 101 (תשע"ד), עמ' 29.

בחזרה לעמוד התוכן

הונאת דברים, השייך לכל פגיעה רגשית באדם מישראל (עמק המשפט חלק ד עמוד תרכז), וייתכן שגם מטעם איסור רכילות (חידושים וביאורים פאה סימן א אות טז).
בנידון דידן עולה שראובן יוכל להראות לשמעון תמונות של לוי שצולמו ברשות הרבים, מפני ש'נחשב הדבר כאלו ויתר ומחל על זכותו לפרטיות'. בשיחתי עם כמה אנשים שמשתמשים בפייסבוק עלה עוד צד לומר שיש בהעלאת תמונות לפייסבוק ויתור על פרטיות, והוא שאין לבעל התמונותו שום דרך להשגיח על השימוש בתמונה.

סיכום

ניתן להסתכל בתמונות, ואין זה משום איסור 'היזק ראיה', 'לא תלך רכיל' ו'מגלה סוד', מפני שבהעלאת התמונות לאינטרנט האדם יודע שכבר אין לו דרך להשגיח עליהן.

כושרות
ייעוץ והכוונה בכשרות

15. נגיעות של חרקים בפטריות / הרב משה כץ

שאלה | האם פטריות טריות נגועות? כיצד אם כן מנקים אותן, והאם יש צורך לקנות פטריות עם הכשר?

תשובה | פטריות הן אכן מוצר נגוע מאוד. נתאר את צורת הגידול שלהן. ראשית, הפטרייה אינה גדלה ככל ירק אחר. אין לה שורשים, ולכן היא אינה גדלה בתוך האדמה אלא יושבת על פני האדמה, ומשום כך לא מברכים עליה 'בורא פרי האדמה' אלא 'שהכול נהיה בדברו'. הפטרייה גדלה מנבגים שנופלים מהכובע של הפטרייה על האדמה או על אבן וכו', והם מתרקמים יחד ליצור אותה. יש לפטרייה שני חלקים: הרגל והכובע.
נחלק את הפטריות לשתי קבוצות. **הקבוצה הראשונה** – פטריות הגדלות בטבע. הן נגועות מאוד, וצריך מומחיות כדי לבדוק ולנקות אותן לפני האכילה. בהרבה מקרים פשוט לא ניתן לאכלן מרוב הנגיעות. **הקבוצה השנייה** — פטריות הגדלות בתוך מבנה סגור על גבי מצעים שונים, בהתאם לסוג הפטריות וארץ הגידול. הפטריות הללו נמכרות בחנויות בצורה מסחרית ומסודרת. בארץ, כאשר הפטרייה גדלה, חותכים אותה ומשאירים את החלק התחתון של הרגל במצע כדי שתגדל ממנו פטרייה נוספת. בפעם הראשונה והשנייה היבול נמכר בקופסאות סגורות עם הכשר. ביבול זה יש לפעמים עכבישים, אבל אפשר להיפטר מהם בשטיפה עם מים, ולכן חובה לשטוף היטב. בפעם השלישית יש בדרך כלל התרבות של חרקים מסוגים שונים, והפטריות הללו אינן משווקות עם הכשר אלא בתפזורת. בפטריות הללו שטיפה עם מים לא תנקה אותן כראוי, ולכן אנו לא ממליצים להשתמש בהן כלל. הרבנות הראשית אוסרת את השימוש בהן בבתי עסק עם הכשר. מובן שמי שיודע לזהות את הנגיעות ולנקות אותן, יכול להשתמש גם בהן.

בחזרה לעמוד התוכן

16. הכשרת מעבד מזון / הרב משה כץ

שאלה | רכשתי מעבד מזון מאתר יד 2. המוכרת, שאינה שומרת מצוות, אמרה שהוא פרווה ולא נכנס אליו בשר, כיוון שהיא צמחונית. האם צריך להכשיר את המכשיר או שאפשר לסמוך על דבריה?

תשובה

ישנה סוגיה שדנו בה האחרונים בגדר נאמנות אדם המוכר דבר מה, שכן מחד גיסא 'עד אחד נאמן באיסורים', אך מאידך גיסא הוא מרוויח רווח כספי בעקבות אמירתו. נניח לסוגיה זו ונתייחס לאופן ההכשרה במקרה שצריך. יש להכשיר את חלקי המכונה הנוגעים באוכל ע"י הגעלה – הכנסת חלקי המכונה הנוגעים באוכל לתוך מים רותחים ומבעבעים. יש צורך גם לטבול את חלקי המכונה העשויים ממתכת או זכוכית במקווה (אין לברך על הטבילה מספק שמא הוטבל).

מכון המקדש

17. כניסת אשת כהן מעוברת למקום שיש בו מת / הרב אברהם כהנא

שאלה | האם אשת כהן מעוברת בבן זכר בחודש התשיעי יכולה להיכנס למקום טומאת מת?

תשובה | איננו מתייחסים לתשובה כאשר הדבר נוגע לשאלה של פיקוח נפש, שכן אין לך דבר העומד בפני פיקוח נפש. השאלה היא אם מותר לאישה בהיריון בחודש התשיעי להיכנס ל'אוהל המת', כאזכרה וכדו'. הלכה היא שטומאה בלועה איננה מטמאת באוהל, וכן טהרה בלועה איננה מקבלת טומאה.[85] כלומר כל עוד הוולד בתוך מעי אמו הוא איננו נטמא, ולפי זה מותר לאשת כהן היודעת שיש ברחמה עובר ממין זכר להיכנס למקום טומאה. מכל מקום כתב בספר 'הרוקח'[86] שאשת כהן מעוברת מותרת להיכנס באוהל המת מפני שיש שני ספקות: ספק שמא הוא נפל, וכן ספק שמא נקבה היא. לכאורה יוצא מדבריו שאם האישה יודעת שהעובר ממין זכר, או שיודעת שהוא איננו נפל (כלו חודשיו), אין לה להיכנס למקום טומאה. והקשו עליו מכוח ההלכה לעיל.[87] לאור הקושיה

85. חולין עא ע"א; רמב"ם הל' טומאת מת פ"כ ה"ב; שם פכ"ה הי"ב; וכן נאמר במשנה פרה פ"ג מ"ב: 'נשים עוברות יולדות על גבי הסלע'; ועי' רמב"ם הל' פרה אדומה פ"ב ה"ז.
86. רוקח, הלכות אבלות סימן שטו.
87. מגן אברהם, או"ח סי' שמג ס"ק ב ועוד.

בחזרה לעמוד התוכן

הנ"ל כתב הרדב"ז[88] שצריך לומר שכוונת ה'רוקח' שמדובר באישה שקרבו ימיה ללדת, שאז קיים חשש שמא יוציא הוולד ראשו וייטמא, ואף על פי כן מתירים לה בספק ספיקא: **א.** שמא הוא נפל. **ב.** שמא היא נקבה. וגם אם ידוע לה ש'כלו חודשיו ואינו נפל', יש ספק שמא ימות בשעת לידה. לנידון דידן, לפי דברי הרדב"ז יוצא שאישה בחודש התשיעי היודעת שיש במעיה עובר ממין זכר, והגיע זמן הלידה, ניתן להתיר לה להיכנס לבית הקברות בגלל שאין זה אלא ספק וחשש, שמא יוציא הוולד את ראשו (ורוב הוולדות אינם מוציאים את ראשם סתם ללא הרגשת צירים). אמנם הספק 'שמא ימות', שבזמן הרדב"ז היה שכיח ('מעשים בכל יום', כלשונו), בימינו ברוך ה' אינו מצוי כלל. מכל מקום, מצטרף לו הסיכוי לטעות בפענוח האולטרא-סאונד[89] כדי להתיר. וכן כתבו אחרונים רבים מטעמים שונים.[90]

18. חליצת נעליים לברכת כוהנים / הרב אברהם כהנא

שאלה | איזו נעל יחלצו הכוהנים בראשונה קודם ברכת כוהנים?

תשובה | הלכה היא שבחליצת הנעליים חולץ קודם נעל שמאל ואחר כך חולץ נעל ימין.[91] רש"י מסביר שזהו כבודו של ימין, כדי שלא לעמוד רגל ימין יחף.[92] אמנם במקום מצווה, כנתינת דם על בוהן המצורע, אמרה תורה שיהיה ביד ימין וברגל ימין, וכן בחליצת נעל היבם על ידי היבמה צריך לחלוץ נעל ימין,[93] כשם שמקיימים מצווה ביד ימין. באשר לחליצת הנעל ביום הכיפורים, נשיאת כפיים או כניסה להר הבית, כתב הראי"ה קוק[94] שיש לחלוץ קודם את נעל ימין ואחר כך יחלוץ של שמאל, שיש בזה קיום מצווה בחליצת הנעל העשויה מעור, וזיל בתר טעמא שזהו כבודו של הימין במקום מצווה, וכן נמשכו אחריו אחרונים רבים.[95] כמו כן נאמר בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל[96] שאם חולץ את מנעלו לצורך כבוד השבת, כגון כדי לצחצח את הנעל או כדי להחליף את

88. שו"ת הרדב"ז, ח"א סי' ר.
89. ועי' פני יהושע, כתובות ט ע"א; שו"ת יביע אומר ח"י אה"ע סי' ה, שגם ספק קלוש מצטרף לספק שקול ליצור ספק ספיקא.
90. עי' בנתיב חיים על המג"א שם, שפירש ברוקח שמדובר באישה שקרבו ימיה ללדת ורוצה לילד שם. וכן כתב בשו"ת חת"ס, יו"ד סי' שנד, שכוונת הרוקח להתיר לאישה היושבת על המשבר, וכן כתב בספר בית לאבות, חידושים בסוף הספר, סי' יג, ובספר עיני ישראל, חולין עב ע"א: 'דהרוקח רוצה להתיר אף בשעה שכורעת לילד, דוודאי עכשיו סופו לצאת הוא ולא יהא בלועה'. וכן כתב בנו של הא"ר, שכוונת הש"ך, יו"ד סי' שעא ס" א, שההיתר המדובר הוא ללכת 'לילד' שם. וכן כתב שפתי שושנים לפרשת אמור וכו'. ועי' משנ"ב, סי' שמג ס"ק ד.
91. שבת סא ע"א; שו"ע, או"ח סי' ב סעי' ה.
92. עי' מאירי, שבת סא ע"א.
93. שו"ע, אבה"ע סי' קסט סעי' כב,
94. שו"ת אורח משפט, או"ח סי' כה.
95. כגון לוח א"י, להגרי"מ טיקוצ'ינסקי; אורח נאמן, סי' ב ס"ק ח.
96. הליכות שלמה, תפלה סוף פ"ב.

בחזרה לעמוד התוכן

נעליו לנעלי שבת, יש לחלוץ קודם את נעל ימין מפני כבוד השבת.[97] אמנם יש שהקשו על הקדמת חליצת נעל ימין לנעל שמאל משתי סיבות: א. אין קיום מצווה בעצם חליצת הנעל. ב. ה'שלחן ערוך' לא הבחין בין המקרים וכתב שחולצים רגל שמאל לפני רגל ימין.[98] מסתבר שאם מכוון בחליצת הנעל לקיים מצוות חכמים לעלות יחפים לברכת כוהנים, יש בזה משום קיום מצווה 'לא תסור' – לשמוע בקול דברי חכמים, ולכן יש בזה כבוד לימין להיות ראשונה.

לסיכום, לכתחילה יש לחלוץ את נעל ימין לפני ברכת הכוהנים.

97. בהערות שם.

98. דבר יהושע, ח"ג יו"ד סי' עה. וכן פקפק הרב אויערבאך שם. וראה פסקי תשובות ח"א סי' ב ס"ק ז, שכתב שמנהג העולם כדעת הדבר יהושע, אך לענ"ד אין זה מוכרח, והרבה כוהנים נוהגים בהקדמת חליצת נעל ימין, וכן תלמידי חכמים נוהגים כלוח ארץ ישראל של הרב טיקוצ'ינסקי בחליצת הנעל לפני יום כיפור בהקדמת רגל ימין, וכן דעת הרב יעקב יוסף זצ"ל. אמנם יש הרבה שאין מקפידים כלל בסדר חליצת הנעל, וס"ל כדעת רוב הראשונים שהשמיטו דין זה וס"ל דעביד כמר עביד וכדעביד כמר עביד כמ"ש הבית יוסף, או"ח סי' ב, בדעת אותם הראשונים.

בחזרה לעמוד התוכן